

Muzyka zeszłego stulecia. Olivier Messiaen –
ornitolog wśród muzyków

- [Muzyka zeszłego stulecia. Olivier Messiaen – ornitolog wśród muzyków](#)

Ważne daty

1908–1992 – daty życia Oliviera Messiaena

1919 – wstąpienie do Konserwatorium Paryskiego (kompozycja i gra na organach)

1931 – objęcie stanowiska głównego organisty w kościele Świętej Trójcy w Paryżu (Messiaen będzie je piastował do śmierci)

1941 – *Kwartet na koniec czasu*

1944 – traktat Messiaena *Technika mojego języka muzycznego*; cykl fortepianowy *Dwadzieścia spojrzeń na Dzieciątka Jezus*

1950 – *Etiudy rytmiczne* na fortepian

1958 – cykl miniatur fortepianowych *Katalog ptaków*

1983 – opera *Święty Franciszek z Asyżu*

Scenariusz lekcji dla nauczyciela

I. Muzyka w ujęciu historycznym – periodyzacja, język, właściwości i charakterystyka.

8. Muzyka XX i XXI wieku. Uczeń:

3) wymienia i charakteryzuje twórczość kompozytorów: Olivier Messiaen.

II. Analiza i interpretacja dzieł muzycznych. Uczeń:

1. zna podstawowe terminy i pojęcia właściwe dla opisu i zrozumienia wybranych dzieł muzycznych.

III. Tworzenie wypowiedzi związanych z historią i kulturą muzyczną. Uczeń:

1. wypowiada się w formie ustnej (np. dyskusja, prezentacja, debata) i/lub pisemnej (np. esej, referat) o dziełach muzycznych w oparciu o podstawową terminologię.

Nauczysz się

przedstawiać podstawowe fakty dotyczące życia i działalności Oliviera Messiaena;

wymieniać i charakteryzować inspiracje twórcze Oliviera Messiaena, a także przyporządkować do nich właściwe kompozycje;

wymieniać i krótko opisywać najważniejsze dzieła Oliviera Messiaena;

wymieniać cechy muzyki Oliviera Messiaena i wytłumaczyć, na czym polegało nowatorstwo jego twórczości;

wymieniać nazwiska kompozytorów, którzy odnosili się do twórczości Oliviera Messiaena.

Olivier Messiaen: życiorys

Olivier Messiaen, porta-polonica.de, 3.0

W wieku jedenastu lat podjął naukę w paryskim konserwatorium muzycznym, gdzie kształcił się w dziedzinie kompozycji i organistyki. W 1931 r. objął stanowisko głównego organisty w kościele Świętej Trójcy w Paryżu, w którym pracował do końca życia. W 1937 r. otrzymał zamówienie skomponowania utworu towarzyszącego pokazom świetlno-wodnym nad Sekwaną z okazji Wystawy Światowej. W tym samym czasie zainteresował się nowym instrumentem elektronicznym – falami Martenota, które wykorzystał w kilku swoich kompozycjach. W czasie II wojny światowej, służąc w Armii Francuskiej, trafił do obozu jenieckiego w Görlitz, gdzie skomponował *Kwartet na koniec czasu*. Pod koniec wojny został wykładowcą Konserwatorium Paryskiego (uczył harmonii). W 1944 r. opracował traktat *Technika mojego języka muzycznego* (*Technique de mon langage musical*), skomponował także cykl utworów fortepianowych *Dwadzieścia spojrzeń na Dzieciątka*

Jezus. W 1949 r. stworzył słynne *Etiudy rytmiczne* na fortepian, uznawane za zapowiedź [serializmu](#), zaś w 1958 – fortepianowy cykl *Katalog ptaków*, zainspirowany ptasimi śpiewami. W 1983 r. skomponował do własnego libretta operę *Święty Franciszek z Asyżu*, zaś rok później – zbiór utworów organowych *Księga Świętego Sakramentu*. W 1987 r. został odznaczony Krzyżem Wielkim Legii Honorowej. Jego słynnymi uczniami byli m.in. Pierre Boulez, Karlheinz Stockhausen, Iannis Xenakis i Gerard Grisey.

Olivier Messiaen: ogólna charakterystyka twórczości

Autor nieznany, „Olivier Messiaen”, wordpress.com, CC BY 2.0

Olivier Messiaen skomponował liczne utwory solowe (głównie na fortepian lub organy), kameralne i orkiestrowe, zasłynął także jako autor licznych pieśni i opery. W jego twórczości wskazać należy trzy najistotniejsze inspiracje:

- religią, głęboką wiarą (cykl fortepianowy *Dwadzieścia spojrzeń na Dzieciątka Jezus*, opera *Święty Franciszek z Asyżu*, utwór organowy *Narodzenie Pana*);
- ptasimi śpiewami, powiązana z pasją ornitologiczną kompozytora (cykl fortepianowy *Katalog ptaków*, koncert fortepianowy *Przebudzenie ptaków*, koncert fortepianowy z towarzyszeniem 11 instrumentów dętych i perkusji *Ptaki egzotyczne*);
- muzyką Wschodu, zauważalna zwłaszcza w nowatorskim podejściu kompozytora do rytmiki (*Etiudy rytmiczne na fortepian*).

Olivier Messiaen: innowator harmoniki i rytmiki

Muzykę Oliviera Messiaena charakteryzują nowatorskie rozwiązania z zakresu doboru materiału dźwiękowego i metryki.

Messiaen stworzył własny, odrębny system harmoniczny, którego podstawą było siedem wymyślonych przez niego skal, określonych jako *modi o ograniczonej transpozycyjności* (każdą ze skal można było transponować maksymalnie sześć razy). Modi bazowały na interwałach, takich jak sekundy i tercje. Mogły one budzić skojarzenia ze skalami systemu dur-moll; w odróżnieniu od kompozycji współczesnych Messiaenowi dodekafonistów brzmiały one *tradycyjnie*. Modi, wybudowane od dźwięku C, zostały przedstawione na bieżącym slajdzie.

Messiaen, zainspirowany swobodnym podejściem do rytmu, zaobserwowanym w muzyce Wschodu, wprowadził niektóre jej elementy do klasycznej muzyki europejskiej. W swoich kompozycjach chciał wyzwolić się od schematycznego, regularnego pulsu. Choć pozostał przy tradycyjnym zapisie rytmicznym, kreskę taktową traktował orientacyjnie, stosował także tzw. wartość dodaną, czyli krótką wartość rytmiczną, którą można było dodać do dowolnego taktu w celu jego powiększenia i załamania regularności pulsu. W utworach często wykorzystywał polirytmie, wprowadzał stałe modele rytmiczne, które poddawał augmentacji i dyminucji, tworzył nawet kanony rytmiczne. Stosował opracowane przez siebie *rytmy nieodwracalne*, czyli takie, które wykonywane zarówno od początku, jak i od końca, brzmiały identycznie.

Istotną rolę w twórczości kompozytora posiadała też kolorystyka (Messiaen był synestetą) oraz forma (preferował formy cykliczne, wieloczęściowe, o charakterze statycznym).

Olivier Messiaen: najbardziej znane kompozycje

Afisz z obozu jenieckiego w Görlitz – premiera Kwartetu na koniec czasu Messiaena, CC BY 3.0

Wśród najbardziej znanych kompozycji Oliviera Messiaena wskazać należy utwory na fortepian solo: *Dwadzieścia spojrzeń na Dzieciątko Jezus*, *Katalog ptaków* i *Etiudy rytmiczne*; *Kwartet na koniec czasu* na skrzypce, wiolonczelę, klarnet i fortepian oraz operę *Święty Franciszek z Asyżu*.

Kwartet na koniec czasu (Quatuor pour la fin du temps) na skrzypce, wiolonczelę, klarnet i fortepian powstał w 1941 r., w czasie pobytu Messiaena w obozie jenieckim w Görlitz. Został skomponowany z myślą o poznanych w obozie muzykach, którzy (wraz z Messiaenem jako pianistą) wykonali utwór po raz pierwszy, dla współwięźniów i straży obozowej. Dzieło odnosi się do czasów ostatecznych, apokaliptycznych. Składa się z ośmiu części (1. Liturgia kryształu, 2. Wokaliza dla Anioła głoszącego koniec świata, 3. Otchłań ptaków, 4.

Intermedium, 5. Pochwała wieczności Jezusa, 6. Taniec gniewu na siedem tręb, 7. Gra barw tęczy dla Anioła ogłaszającego koniec świata, 8. Pochwała nieśmiertelności Jezusa).
Utwór wyzyskuje typowe dla kompozytora środki rytmiczne i harmoniczne.

Za chwilę wysłuchasz trzeciego utworu z cyklu *Dwadzieścia spojrzeń na Dzieciątka Jezus* Oliviera Messiaena (pt. Przemiana). Wymień uwagi po zakończeniu prezentacji przykładu.

[Nagranie dostępne na portalu epodreczniki.pl](#)

Olivier Messiaen, „Dwadzieścia spojrzeń na Dzieciątka Jezus”, nr 3, AMFN, CC BY 3.0

Utwór muzyczny: Olivier Messiaen, „Dwadzieścia spojrzeń na Dzieciątka Jezus”, nr 3.
Kompozycja posiada umiarkowane tempo. Cechuje się spokojnym charakterem.

Cykl utworów na fortepian *Dwadzieścia spojrzeń na Dzieciątka Jezus* (*Vingt regards sur l'enfant-Jésus*) powstał w 1944 r. Kompozycja, opatrzona komentarzem słownym (wiersze Marice’a Toeski), to rozważania na temat dzieciństwa Jezusa. W zbiorze pojawiają się stale powracające tematy muzyczne, odzwierciedlające pewne idee i spajające utwór, jak np. *motyw Boga* (pięć akordów), *motyw gwiazdy i krzyża* (charakter melodyczny), *motyw akordów* (cztery akordy o czterech dźwiękach).

Za chwilę wysłuchasz pierwszej części *Kwartu na koniec czasu* Oliviera Messiaena (pt. Liturgia kryształu). Wymień uwagi po zakończeniu prezentacji przykładu.

[Nagranie dostępne na portalu epodreczniki.pl](#)

Olivier Messiaen, „Kwartet na koniec czasów”, cz. I Liturgia kryształu, AMFN, CC BY 3.0

Utwór muzyczny: Olivier Messiaen, „Kwartet na koniec czasów”, cz. I Liturgia kryształu.
Kompozycja posiada umiarkowane tempo. Cechuje się spokojnym charakterem.

Początek trzeciej etudy z „Etiud rytmicznych” Oliviera Messiaena, amazonaws.com, CC BY 2.0

Olivier Messiaen: pomysłodawca muzycznego serializmu

Olivier Messiaen doskonale znał założenia awangardowej w jego czasach techniki dodekafonicznej. W 1949 i 1950 r. wykładał podczas Letnich Kursów Muzycznych w Darmstadt, dogłębnie analizował też dzieła Arnolda Schoenberga. Rezultatem eksperymentów francuskiego kompozytora z tworzeniem serii były powstałe w 1950 r. cztery *Etiudy rytmiczne* na fortepian, spośród których szczególnie wyróżniała się etiuda trzecia (*Mode de valeurs et d'intensités*). Messiaen zastosował w niej nie tylko serię 12

wysokości dźwięków (co było powszechnie znane), ale także serię rytmiczną (12 różnych wartości rytmicznych), artykulacyjną (12 różnych sposobów artykulacji) oraz dynamiczną (12 różnych określeń dynamicznych). Utwór miał ogromny wpływ na kompozytorów-serialistów, jak Pierre Boulez czy Karlheinz Stockhausen.

Za chwilę wysłuchasz drugiej z czterech *Etiud rytmicznych* na fortepian Oliviera Messiaena. Wymień uwagi po zakończeniu prezentacji przykładu.

[Nagranie dostępne na portalu epodreczniki.pl](#)

Olivier Messiaen, „Etiudy rytmiczne”, nr 2, AMFN, CC BY 3.0

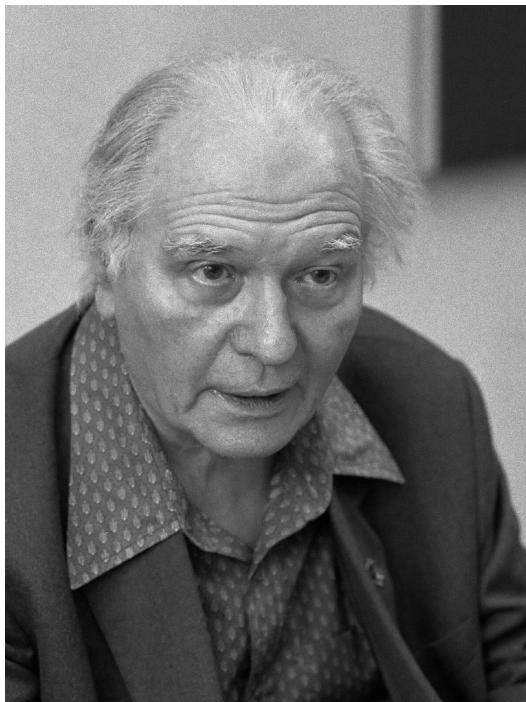
Utwór muzyczny: Olivier Messiaen, „Etiudy rytmiczne”, nr 2. Kompozycja posiada zróżnicowane tempo zmieniające się w trakcie utworu. Cechuje się przeraźliwym, tajemniczym charakterem.

Olivier Messiaen: ornitolog wśród muzyków

Okładka płyty winylowej z 1958 r., na której nagrano „Katalog ptaków” Oliviera Messiaena w wykonaniu jego żony, pianistki Yvonne Loriod, discogs.com, CC BY 2.0

Echa ornitologicznej fascynacji w muzyce Messiaena zauważyć można zwłaszcza w kompozycjach z lat 50. ubiegłego wieku i późniejszych. Zbiór 13 miniatur na fortepian *Katalog ptaków* (*Catalogue d'oiseaux*) powstał w 1958 r. Każda z części opatrzona jest tytułem informującym słuchacza o tym, który z ptaków był jej inspiracją. W swoim dziele Messiaen nie ograniczał się wyłącznie do transkrypcji ptasich odgłosów na fortepian, starał się też oddać określoną atmosferę i charakter miejsca. Co ciekawe, jeden z ornitologów, porównując nagrania autentycznych śpiewów ptaków z kompozycjami Messiaena stwierdził, że są one ze sobą zgodne niemal w 70%.

Podsumowanie

Olivier Messiaen, wikipedia.org, CC BY 3.0

Olivier Messiaen był francuskim kompozytorem, organistą, nauczycielem i ornitologiem, żyjącym w XX w. Jego twórczość powstała z inspiracji wiarą chrześcijańską, śpiewem ptaków oraz muzyką Wschodu. Do najważniejszych dzieł należą: *Kwartet na koniec czasu* na skrzypce, wiolonczelę, klarnet i fortepian, *Etiudy rytmiczne* na fortepian, *Dwadzieścia spojrzeń na Dzieciątka Jezus* na fortepian, *Katalog ptaków* na fortepian oraz opera *Święty Franciszek z Asyżu*.

W swoich kompozycjach Messiaen wprowadził nowatorskie rozwiązania z zakresu doboru materiału dźwiękowego (siedem *modi o ograniczonej transpozycyjności*) i metroritmiki (swobodne podejście do kreski taktowej, *wartość dodana*, *rytmy nieodwracalne*, [polirytmia](#), kanony rytmiczne). Twórczość Messiaena, a w szczególności trzecia z *Etiud rytmicznych* (wyzyskująca poza serią wysokościową serie rytmiczne, artykulacyjne i dynamiczne) stała się inspiracją dla kompozytorów-[serialistów](#), jak Pierre Boulez czy Karlheinz Stockhausen.

Zadania

Ćwiczenie 1

Wskaż daty życia Oliviera Messiaena.

☐ 1910–1988

☐ 1918–1989

☐ 1908–1992

Ćwiczenie 2

Wskaż inspiracje twórcze Oliviera Messiaena.

☐ Odgłosy ptaków

☐ Religia Wschodu

☐ Muzyka Wschodu

Ćwiczenie 3

Wskaż tytuł opracowanego przez Oliviera Messiaena traktatu muzycznego.

☐ *Traktat na temat modi o ograniczonej transpozycyjności*

☐ Messiaen nie napisał traktatu muzycznego

☐ *Technika mojego języka muzycznego*

Ćwiczenie 4

Wyjaśnij, czym były *modi o ograniczonej transpozycyjności*.

☐

Zbiór utworów Messiaena, przeznaczony do wykonywania w transpozycjach do różnych tonacji

☐

Wymyślone przez Messiaena skale muzyczne, które stosował w swoich kompozycjach

☐

Stałe motywy melodyczno-harmoniczne, pojawiające się w większości kompozycji Messiaena

Ćwiczenie 5

Wskaż cechy rytmiki w utworach Oliviera Messiaena.

☐

Wprowadzenie homorytmii

☐

Swobodne traktowanie kreski taktowej

☐

Stosowanie *wartości dodanej*

Ćwiczenie 6

Przyporządkuj tytuły kompozycji do właściwych opisów.

Etiudy rytmiczne

zbiór czterech utworów na fortepian. Na szczególną uwagę zasługuje trzeci z nich, w którym Messiaen zastosował serię wysokościową, rytmiczną, artykulacyjną i dynamiczną.

Kwartet na koniec czasu

zbiór utworów fortepianowych opatrzone komentarzem słownym (wiersze Marice'a Toeski) na temat dzieciństwa Jezusa. W kompozycji pojawiają się stale powracające tematy muzyczne, jak *motyw Boga*, *motyw gwiazdy i krzyża* czy *motyw akordów*.

Katalog ptaków

utwór powstał w czasie pobytu Messiaena w obozie jenieckim w Görlitz, z myślą o poznanych tam muzykach (skrzypku, wiolonczeliście i klawesyciście). Dzieło odnosi się do czasów ostatecznych, apokaliptycznych. Składa się z ośmiu części.

Dwadzieścia spojrzeń na Dzieciątka Jezus

zbiór 13 miniatur na fortepian inspirowany śpiewem ptaków. W swoim dziele Messiaen nie ograniczał się wyłącznie do transkrypcji ptasich odgłosów na fortepian, starał się też oddać określoną atmosferę i charakter miejsca.

Ćwiczenie 7

Spośród nazwisk kompozytorów wskaż tych, którzy byli uczniami Oliviera Messiaena.

☐ Jannis Xenakis

☐ Pierre Boulez

☐ Charles-Maria Widor

Polecenie 1

Dokonaj wszystkich możliwych transpozycji drugiego z siedmiu modi Oliviera Messiaena, który (wybudowany od dźwięku c) opiera się na wysokościach: c des es e fis g a b. Rozwiązanie skonsultuj z nauczycielem.

Słownik pojęć

Dodekafonia

technika kompozytorska w muzyce XX i XXI w., cechująca się równouprawnieniem wszystkich 12 dźwięków skali chromatycznej (brak centrum tonalnego i określonych dążeń harmoniczych, charakterystycznych dla systemu tonalnego). Najważniejszą strukturą dodekafoniczną jest seria, czyli układ 12 dźwięków skali chromatycznej, uporządkowanych w określonej kolejności.

Dyminucja

prezentacja motywu lub tematu muzycznego w krótszych (zwykle dwukrotnie) wartościach rytmicznych; przeciwieństwo augmentacji.

Polirytmia

równoczesne stosowanie różnego przebiegu rytmicznego we wszystkich głosach kompozycji, szczególnie charakterystyczne dla muzyki polifonicznej.

Serializm

nurt muzyki XX i XXI w., wywodzący się z dodekafonii. Polega na totalnym uporządkowaniu wszystkich aspektów dzieła muzycznego za pomocą serii (wysokości dźwięków, rytm, artykulacja, dynamika).

Skala

układ dźwięków dobranych według określonego schematu interwałowego. Dla danej epoki lub kultury właściwe były inne skale, np. pentatonika (antyczna Grecja, Rzym; kultury wschodnie), skale modalne (średniowiecze), skale systemu dur-moll (dominujące od baroku do czasów współczesnych). W XX i XXI w. kompozytorzy chętnie opracowywali własne skale (np. modi Oliviera Messiaena).

Synestezja

zdolność równoczesnego postrzegania, w której doświadczenia jednego zmysłu (np. wzroku) wywołują także doświadczenia charakterystyczne dla innych zmysłów. Najczęstszym przykładem synestezji jest barwne słyszenie, polegające na tym, że słyszane dźwięki wywołują wrażenie widzenia określonej barwy. Słynnymi synestetami byli Mikołaj Rimski-Korsakow, Franz Liszt i Olivier Messiaen.

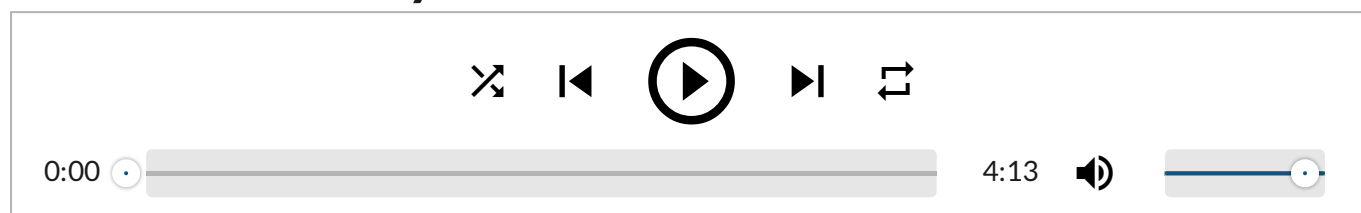
Temat muzyczny

wyrazisty odcinek melodyczny, melodyczno-rytmiczny bądź harmoniczny utworu, wykorzystywany w dalszym jego przebiegu. W muzyce programowej często powiązany z określonym bohaterem lub ideą.

Źródło:

Encyklopedia PWN

Biblioteka muzyczna

1. HM-147-UM1
2. HM-147-UM2
3. HM-147-UM3